

सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ परिसरातले पक्षी

हे काम क्रिएटिक कॉमन्स अट्रिब्यूशन-नॉनकमर्शियल-शेअरअलाइक ४.० आंतरराष्ट्रीय परवान्यांतर्गत (CC BY-NC-SA 4.0) उपलब्ध आहे.

आपल्याला खालील गोष्टींची मुभा आहे:

- शेअर करणे -- कोणत्याही माध्यमातून किंवा स्वरूपात सामग्री कॉपी व वितरित करणे
- रूपांतर -- सामग्रीचे मिश्रण, रूपांतर व त्यावर आधारित नवीन सामग्री तयार करणे

खालील अटींच्या अधीन:

- श्रेयनिर्देश -- आपण योग्य श्रेय द्यावे, परवान्याची लिंक द्यावी, आणि बदल केले असल्यास ते नमूद करावे.
- अव्यावसायिक -- आपण या सामग्रीचा व्यावसायिक वापर करू शकत नाही.
- समान शेअरिंग -- आपण सामग्रीत बदल करून नवीन सामग्री तयार केल्यास, ती मूळ सामग्रीच्याच परवान्यांतर्गत वितरित करावी.

अधिक माहितीसाठी भेट द्या: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>

अनुक्रमणिका

अनुक्रमणिका	2
1 पक्षी	6
अनुक्रमणिका	77

परिचय

परिसराचा आढावा

सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ कॅम्पस हे पुण्याच्या मध्यभागी पसरलेले एक समृद्ध जैवविविधता क्षेत्र आहे. अंदाजे ४११ एकरांवर (१६६.३३ हेक्टर) व्यापलेल्या या परिसरात वृक्षराजी, गवताळ भाग, तळी आणि इमारती असा संमिश्र निसर्ग पाहायला मिळतो.

पाणस्रोत आणि माणसाचा प्रभाव

कॅम्पसमधील पाण्याचे स्रोत पक्ष्यांसाठी महत्वाचे अधिवास तयार करतात:

- कृत्रिम तळे
- लहान तळी आणि परिसरातले पाणी साठणारे भाग
- पावसाळ्यात तयार होणारे नैसर्गिक पाणथळ भाग

संवर्धन प्रयत्न

विद्यार्थीठ प्रशासन कॅम्पसमधील जैवविविधता राखण्यासाठी खालील उपाययोजना राबवते:

- शांत क्षेत्रांची निर्मिती
- वृक्षाच्छादन आणि प्रौढ वृक्षांचे संवर्धन
- संवेदनशील अधिवासांसाठी निर्बंधित प्रवेश
- पक्षिजनगणना व सर्वेक्षण
- विद्यार्थ्यांसाठी पर्यावरण जागरूकता कार्यक्रम

या मार्गदर्शिकेबद्दल

या मार्गदर्शिकेत कॅम्पसमधील विविध पक्ष्यांची माहिती, त्यांच्या ओळखीची वै-शिष्ट्ये, अधिवास, अन्नस्रोत आणि प्रजनन याविषयी तपशील आहे. नावे विद्यमान वर्गीकरणाप्रमाणे दिली असून, १००० १० १००००० १०००० आणि १०००००० १००००० जर्नल येथील अद्यतनांचा आधार घेतला आहे.

प्रकरण 1

पक्षी

Credit: Macaulay Library © Cornell Lab of Ornithology ML45127481

1. काळी घार (*Milvus migrans*)

Size: घारीएवढा

Status: अतिसामान्य स्थानिक

Field characters: मोठा शिकारी पक्षी. काटेरी शेपटी आणि लांब पंख हे वैशिष्ट्य. पंख काळसर तपकिरी, तळाशी किंचित फिकट.

Distribution: परिसरातील सर्वत्र

Habits: उंच आकाशात गरगर फिरताना दिसते. लहान सस्तन प्राणी, पक्षी आणि मृत प्राणी खाते.

Nesting: डिसेंबर ते एप्रिल दरम्यान प्रजनन. उंच झाडांवर काढ्या-कच्च्यापासून घरटे. २-३ पांढरी, तपकिरी ठिपक्यांची अंडी. दोन्ही पालक अंडी उबवतात.

Credit: Macaulay Library © Cornell Lab of Ornithology ML609495675

2. रामकंक (*Pseudibis papillosa*)

Size: घारीएवढा

Status: सामान्य स्थानिक

Field characters: मोठा काळा पक्षी, मानेवर लाल पट्टा. लांब वाकडी चोच आणि डोक्यावरील उघडा लाल भाग ठळक.

Distribution: परिसरातील मोकळ्या जागा, गवताळ प्रदेश आणि पाणवठे

Habits: हळूहळू चालत शिकार करतो. लहान गटात आढळतो. कीटक आणि लहान प्राणी खातो.

Nesting: पावसाळ्यात प्रजनन. मोळ्या झाडांवर मंचासारखे घरटे. २-४ फिकट निळसर-पांढरी अंडी.

Credit: Macaulay Library © Cornell Lab of Ornithology ML303618951

3. लगार (*Falco peregrinus*)

Size: घारीएवढा

Status: दुर्मिळ हिवाळी पाहुणा

Field characters: मोठा, शक्तिशाली ससाणा. वरचा भाग गडद करडा, खालून पट्टेदार. काळा 'मिशांसारखा' पट्टा विशिष्ट.

Distribution: कधीकधी उंच इमारती आणि मोकळ्या जागांमध्ये

Habits: वेगवान आणि चपळ शिकारी. हवेत भरारी मारून पक्षी पकडतो.

Nesting: परिसरात प्रजनन करत नाही; फक्त हिवाळी पाहुणा.

Credit: Macaulay Library © Cornell Lab of Ornithology ML126386591

4. शिक्रा (*Accipiter badius*)

Size: मैनेपेक्षा मोठा

Status: सामान्य स्थानिक

Field characters: छोटा ससाणा, लाल डोळे आणि पट्टेदार छाती विशिष्ट. वरून करडा, खालून पांढरा, तांबूस पट्ट्यांसह.

Distribution: परिसरातील वृक्षराजी आणि बागा

Habits: लहान पक्षी, सस्तन प्राणी आणि कीटक खातो. खूप चपळ शिकारी.

Nesting: मार्च ते जुलै प्रजनन काळ. झाडांवर काढ्या-पानांचे घरटे. 3-4 निळसर पांढरी अंडी.

Credit: Macaulay Library © Cornell Lab of Ornithology ML614444237

5. पाणकोंबडी (*Amaurornis phoenicurus*)

Size: बुलबुलापेक्षा मोठी

Status: सामान्य स्थानिक

Field characters: मध्यम आकाराचा पक्षी. पांढरा चेहरा, गळा, छाती; गडद तपकिरी शरीर. चोचीजवळ लाल पट्टा.

Distribution: परिसरातील पाणवठे आणि दलदलीचे भाग

Habits: पाण्याजवळ राहते. कीटक, छोटे मासे आणि वनस्पती खाते.

Nesting: दाट वनस्पतीत घरटे. ४-६ क्रीमी पांढरी, तपकिरी ठिपक्यांची अंडी. दोन्ही पालक काळजी घेतात.

Credit: Macaulay Library © Cornell Lab of Ornithology ML126568571

6. राणी बगळा (*Ardeola grayii*)

Size: मैनेपेक्षा मोठा

Status: अतिसामान्य स्थानिक

Field characters: मध्यम आकाराचा बगळा. तपकिरी शरीर, पांढरे पंख. पिवळी चोच आणि पाय.

Distribution: परिसरातील पाणवठे आणि दलदलीचे भाग

Habits: मासे, बेढूक आणि कीटक खातो. पाण्याजवळ बसून शिकार करतो.

Nesting: जून ते सप्टेंबर प्रजनन काळ. पाण्याजवळील झाडांवर घरटे. ३-५ फिकट निळी अंडी.

Credit: Macaulay Library © Cornell Lab of Ornithology ML304986701

7. रात्रीचा बगळा (*Nycticorax nycticorax*)

Size: कावळ्यापेक्षा मोठा

Status: दुर्मिळ स्थानिक

Field characters: मध्यम आकाराचा बगळा. काळी टोपी, पाठ; करडे पंख; पांढरा तळभाग. लाल डोळे, जाड चोच.

Distribution: परिसरातील पाणवठे आणि दलदलीचे भाग

Habits: रात्री सक्रिय. मासे, बेढूक आणि कीटक खातो.

Nesting: जून ते सप्टेंबर प्रजनन काळ. पाण्याजवळील झाडांवर घरटे. ३-५ फिकट निळसर अंडी.

8. गवती बगळा (*Bubulcus ibis*)

Size: मैनेपेक्षा मोठा

Status: अतिसामान्य स्थानिक

Field characters: मध्यम आकाराचा पांढरा बगळा. प्रजनन काळात डोके, छाती, पाठीवर केशरी पिसारे.

Distribution: परिसरातील गवताळ भाग आणि मोकळ्या जागा

Habits: गुरांच्या जवळपास राहतो. कीटक आणि लहान प्राणी खातो.

Nesting: जून ते सप्टेंबर प्रजनन काळ. वसाहतीत राहतो. 3-4 फिकट निळी अंडी.

Credit: Unknown - Unknown location Macaulay Library © Cornell Lab of Ornithology ML608663702

Credit: Macaulay Library © Cornell Lab of Ornithology ML168489091

9. लहान बगळा (*Egretta garzetta*)

Size: मैनेपेक्षा मोठा

Status: सामान्य स्थानिक

Field characters: मध्यम आकाराचा शुभ्र पांढरा बगळा. काळी चोच, काळे पाय, पिवळे पंजे.

Distribution: परिसरातील पाणवठे आणि दलदलीचे भाग

Habits: मासे, बेडूक आणि कीटक खातो. पाण्यात उभा राहून शिकार करतो.

Nesting: जून ते सप्टेंबर प्रजनन काळ. वसाहतीत राहतो. ३-५ फिकट निळसर अंडी.

Credit: Macaulay Library © Cornell Lab of Ornithology ML308065631

10. पारवा (*Columba livia*)

Size: मैनेपेक्षा मोठा

Status: अतिसामान्य स्थानिक

Field characters: जाडजूळ करडा पक्षी. मानेवर इंद्रधनुषी पिसारे. पंखावर दोन काळे पट्टे, शेपटीवर काळा पट्टा.

Distribution: परिसरातील इमारती आणि मोकळ्या जागा

Habits: कळपाने राहतो. जमिनीवरून धान्य वेचतो. शहरी जीवनाशी जुळवून घेतो.

Nesting: वर्षभर प्रजनन. इमारतींवर काढ्यांचे घरटे. २ पांढरी अंडी. दोन्ही पालक काळजी घेतात.

Credit: Macaulay Library © Cornell Lab of Ornithology ML621165796

11. ठिपक्यांचा पारवा (*Streptopelia chinensis*)

Size: मैनेएवढा

Status: सामान्य स्थानिक

Field characters: बारीक, लांब शेपटीचा पारवा. गुलाबी-करडा रंग. मानेवर विशिष्ट काळे-पांढरे ठिपके.

Distribution: परिसरातील वृक्षराजी आणि बागांमध्ये

Habits: नेहमी जोडीने किंवा छोट्या कळपात. जमिनीवर धान्य आणि बिया खातो.

Nesting: झाडे आणि झुडपांमध्ये सैल घरटे बांधतो. २ पांढरी अंडी. दोन्ही पालक १४-१६ दिवस अंडी उबवतात.

Credit: Macaulay Library © Cornell Lab of Ornithology ML622010668

12. छोटा पारवा (*Streptopelia senegalensis*)

Size: मैनेपेक्षा लहान

Status: सामान्य स्थानिक

Field characters: लहान आणि नाजूक पारवा. फिकट तपकिरी रंग, मानेवर जांभळी छटा. मानेच्या बाजूंवर काळे-लाल चौकटी नमुना.

Distribution: परिसरातील सर्वत्र, विशेषत: मोकळ्या भागात

Habits: नेहमी जोडीने दिसतो. जमिनीवर बिया वेचतो. गोड संगीतमय आवाज करतो.

Nesting: झुडपे आणि लहान झाडांवर साधे घरटे. २ पांढरी अंडी. दोन्ही पालक १३-१५ दिवस अंडी उबवतात.

Credit: Macaulay Library © Cornell Lab of Ornithology ML126390831

13. लाल टिकली टिटवी (*Vanellus indicus*)

Size: मैनेपेक्षा बरीच मोठी

Status: सामान्य स्थानिक

Field characters: मोठी टिटवी. डोळ्यांसमोर लाल मांसल वाढ विशिष्ट. तप-किरी पंख, काळे डोके व छाती, पांदरा चेहरा व तळभाग.

Distribution: परिसरातील मोकळ्या भागात, विशेषत: पाणवळ्यांजवळ

Habits: "डिड-ही-डू-इट" या धोक्याच्या आवाजासाठी प्रसिद्ध. दिवसा-रात्री सक्रिय. कीटक व लहान प्राणी खाते.

Nesting: जमिनीवर उथळ खडुयात घरटे. खडकाळ भागात. ३-४ जैतूनी-तपकिरी अंडी. दोन्ही पालक २८-३० दिवस उबवतात.

Credit: Macaulay Library © Cornell Lab of Ornithology ML126392811

14. कोकिळा (*Eudynamys scolopacea*)

Size: कावळ्यापेक्षा लहान

Status: सामान्य स्थानिक

Field characters: नर चमकदार काळा, लाल डोळे. मादी तपकिरी, पांढरे ठिपके, खालून पट्टेदार. लिंगभेद स्पष्ट.

Distribution: परिसरातील सर्वत्र, विशेषत: वृक्षराजीत

Habits: विशिष्ट "कू-ऊ" आवाजासाठी प्रसिद्ध. कावळ्यांच्या घरट्यात परजीवी. फळे व बेरी खातो.

Nesting: कावळे व इतर पक्ष्यांच्या घरट्यात परजीवी म्हणून अंडी घालतो.

Credit: Macaulay Library © Cornell Lab of Ornithology ML142648801

15. करडा कोकीळ (*Cacomantis passerinus*)

Size: मैनेपेक्षा लहान

Status: उन्हाळी पाहुणा

Field characters: करडा पक्षी, छातीवर गडद करडा रंग, तळाशी फिकट. पिवळा डोळ्याभोवतीचा कडा विशिष्ट.

Distribution: परिसरातील वृक्षराजीत

Habits: लपून-छपून राहतो. हळुवार शिंदीसारखा आवाज करतो. मुख्यतः कीटक खातो.

Nesting: फुलपाखरे व शिंपी पक्ष्यांच्या घरट्यात परजीवी म्हणून अंडी घालतो.

Credit: Macaulay Library © Cornell Lab of Ornithology ML133733311

16. चातक (*Hierococcyx varius*)

Size: मैनेपेक्षा बराच मोठा

Status: सामान्य स्थानिक

Field characters: शिक्र्यासारखा दिसणारा. खालून पट्टेदार. पिवळा डोव्याभोवतीचा कडा. उडताना शिक्र्यासारखा दिसतो.

Distribution: परिसरातील वृक्षराजीत सर्वत्र

Habits: विशिष्ट "ब्रेन-फीवर" आवाजासाठी प्रसिद्ध. कीटक व अव्या खातो.

Nesting: सातभाई व इतर पक्ष्यांच्या घरट्यात परजीवी. मार्च ते जुलै दरम्यान सक्रिय.

Credit: Macaulay Library © Cornell Lab of Ornithology ML126393221

17. भारद्वाज (*Centropus sinensis*)

Size: कावळ्याएवढा

Status: सामान्य स्थानिक

Field characters: मोठा काळा पक्षी. केशारी पंख व लांब शेपटी. लाल डोळे व वाकडी काळी चोच विशिष्ट.

Distribution: परिसरातील दाट वनस्पतीत

Habits: लपून-छपून वावरतो. जमिनीवर चालताना दिसतो. खोल गुरगुरण्याचा आवाज. कीटक व लहान प्राणी खातो.

Nesting: दाट वनस्पतीत जमिनीजवळ छतासारखे घरटे. ३-५ पांढरी अंडी. दोन्ही पालक १५-१६ दिवस उबवतात.

Credit: Macaulay Library © Cornell Lab of Ornithology ML622584055

18. राजपोपट (*Psittacula krameri*)

Size: मैनेपेक्षा बराच मोठा

Status: अतिसामान्य स्थानिक

Field characters: हिरवा पोपट, लांब शेपटी. नराच्या मानेभोवती गुलाबी व काळा पट्टा, मादीला नसतो.

Distribution: परिसरातील सर्वत्र, विशेषतः वृक्षराजीत

Habits: आवाजी, कळपवासी. मोळ्या कळपात दिसतो. फळे, बिया व धान्य खातो.

Nesting: डिसेंबर ते मे प्रजनन. झाडांच्या पोकळीत घरटे. 3-4 पांढरी अंडी. दोन्ही पालक 22-24 दिवस उबवतात.

Credit: Macaulay Library © Cornell Lab of Ornithology ML133717151

19. पेडगी पोपट (*Psittacula eupatria*)

Size: कावळ्याएवढा

Status: दुर्मिळ स्थानिक

Field characters: राजपोपटापेक्षा मोठा. जाड लाल चोच. नराला गुलाबी व काळा गळपट्टा.

Distribution: परिसरातील वृक्षराजीत, इतर पोपटांपेक्षा कमी

Habits: राजपोपटासारखीच सवय पण जास्त सावध. फळे व बिया खातो.

Nesting: मोठ्या जुन्या झाडांच्या पोकळीत घरटे. २-४ पांढरी अंडी. दोन्ही पालक २३-२६ दिवस उबवतात.

20. जांभळा डोका पोपट (*Psittacula cyanocephala*)

Size: मैनेएवढा

Status: सामान्य स्थानिक

Field characters: नराचे डोके जांभळे-लाल, मादीचे निळसर-करडे. दोघांचेही शरीर हिरवे व पिवळट शेपटीचे टोक.

Distribution: परिसरातील वृक्षराजीत नियमित

Habits: नेहमी जोडीने किंवा लहान कळपात. इतर पोपटांपेक्षा जास्त झाडावर राहतो. फळे व बिया खातो.

Nesting: झाडांच्या पोकळीत घरटे. काळ स्थानपरत्वे बदलतो. ३-४ पांढरी अंडी. दोन्ही पालक २२-२४ दिवस उबवतात.

Credit: Macaulay Library © Cornell Lab of Ornithology ML133932211

Credit: Macaulay Library © Cornell Lab of Ornithology ML80511821

21. घरचा घारांडी (*Apus affinis*)

Size: मैनेपेक्षा लहान

Status: अतिसामान्य स्थानिक

Field characters: लहान घारांडी, पांढरी कंबर व काटेरी शेपटी. गडद तपकिरी-काळा रंग.

Distribution: परिसरातील इमारतींच्या परिसरात

Habits: हवेत तरंगत राहणारा. मोठ्या कळपात इमारतींभोवती घिरव्या घालताना दिसतो.

Nesting: वसाहतीत राहणारा. इमारतींच्या छपराखाली मातीचे घरटे. २-३ पांढरी अंडी. दोन्ही पालक १९-२१ दिवस उबवतात.

22. ताडमाळ घारांडी (*Cypsiurus balasiensis*)

Credit: Macaulay Library © Cornell Lab of Ornithology ML126573081

Size: चिमणीपेक्षा लहान

Status: सामान्य स्थानिक

Field characters: घरच्या घारांडीपेक्षा लहान, बारीक शरीर व खोलगट काटेरी शेपटी. एकूण धुरकट तपकिरी.

Distribution: परिसरातील ताडाच्या झाडांभोवती

Habits: अतिशय वेगवान उड्हाणक्षम, क्वचितच बसतो. ताडाभोवती दिसतो. हवेतील कीटक खातो.

Nesting: वर्षभर प्रजनन. ताडाच्या पानाखाली लाळेने घरटे चिकटवतो. २-३ पांढरी अंडी घालतो.

Credit: Macaulay Library © Cornell Lab of Ornithology ML126564101

23. खंड्या (*Halcyon smyrnensis*)

Size: मैनेपेक्षा मोठा

Status: सामान्य स्थानिक

Field characters: मोठा खंड्या, चमकदार निळी पाठ, चॉकलेटी डोके व पांढरी छाती. मोठी लाल चोच ठळक.

Distribution: परिसरातील पाणवठे व बागा

Habits: ठळकपणे बसून राहतो, शिकारीसाठी झडप घालतो. मासे, बेढूक, सरडे व मोठे कीटक खातो.

Nesting: मार्च ते जून प्रजनन. जमिनीच्या कडेत भुयार खणून घरटे. ४-७ पांढरी अंडी. दोन्ही पालक २०-२२ दिवस उबवतात.

Credit: Macaulay Library © Cornell Lab of Ornithology ML168729731

24. नीळकंठ (*Alcedo atthis*)

Size: बुलबुलापेक्षा लहान

Status: सामान्य स्थानिक

Field characters: लहान खंड्या, चमकदार निळी वरची बाजू व केशारी खालची बाजू. लांब चोच व छोटी शेपटी.

Distribution: परिसरातील पाणवठे व तलावांजवळ

Habits: पाण्यावर खाली बसून मासे पकडतो. शिकारीपूर्वी मान हलवतो.

Nesting: फेब्रुवारी ते एप्रिल प्रजनन. जमिनीच्या कडेत भुयार खणून घरटे. ५-७ पांढरी अंडी घालतो.

Credit: Macaulay Library © Cornell Lab of Ornithology ML126561671

25. हरवा पोपई (*Merops orientalis*)

Size: चिमणीपेक्षा मोठा

Status: सामान्य स्थानिक

Field characters: बारीक हिरवा पक्षी, निळा गळा, काळी डोळ्यांची पट्टी. लांब मधली शेपटीची पिसे ठळक.

Distribution: परिसरातील विरळ झाडांच्या मोकळ्या भागात

Habits: सुंदर उड्हाणपटू, हवेत कीटक पकडतो. तारा व उघळ्या फांद्यांवर बसतो.

Nesting: मार्च ते जून प्रजनन. जमिनीत भुयार खणून घरटे. ४-७ पांढरी अंडी घालतो.

Credit: Macaulay Library © Cornell Lab of Ornithology ML126555661

26. तांबट (*Megalaima haemacephala*)

Size: बुलबुलापेक्षा मोठा

Status: सामान्य स्थानिक

Field characters: लहान, हिरवा पक्षी, किरमिजी कपाळ व गळा. पिवळा डोळ्याभोवतीचा भाग ठळक.

Distribution: परिसरातील वृक्षराजीत सर्वत्र

Habits: धातूसारखा 'टुक-टुक-टुक' आवाजासाठी प्रसिद्ध. मुख्यतः फळे, विशेषतः उंबर खातो.

Nesting: मेलेल्या झाडांच्या खोडात किंवा फांदीत घरटे खणतो. २-४ पांढरी अंडी. दोन्ही पालक १३-१५ दिवस उबवतात.

Credit: Macaulay Library © Cornell Lab of Ornithology ML133734741

27. खडी घारूळी (*Hirundo concolor*)

Size: चिमणीपेक्षा लहान

Status: सामान्य स्थानिक

Field characters: लहान, गडद तपकिरी घारूळी, किंचित काटेरी शेपटी. एक-समान धुरकट रंग.

Distribution: परिसरातील इमारती व खडकाळ भागात

Habits: हवेत कीटक पकडणारी. इमारतींजवळ उडताना दिसते.

Nesting: इमारतींवर व खडकांवर मातीचे वाटीसारखे घरटे. २-३ पांढरी अंडी. दोन्ही पालक १४-१६ दिवस उबवतात.

28. होलोखेल घारूळी (*Hirundo rustica*)

Size: चिमणीएवढी

Status: सामान्य हिवाळी पाहुणा

Field characters: लांब, खोल काटेरी शेपटी. वर निळसर-काळी, कपाळ व गळा तांबूस, खालून फिकी.

Distribution: हिवाळ्यात परिसरातील मोकळ्या भागात

Habits: सुंदर उड्हाणपटू, हवेत कीटक पकडते. तारांवर बसते.

Nesting: परिसरात प्रजनन करत नाही; फक्त हिवाळी पाहुणी.

Credit: Macaulay Library © Cornell Lab of Ornithology ML312652671

Credit: Macaulay Library © Cornell Lab of Ornithology ML625261168

29. तांबट घारूळी (*Hirundo daurica*)

Size: चिमणीएवढी

Status: सामान्य स्थानिक

Field characters: होलोखेल घारूळीसारखी पण तांबूस कंबर व छोऱ्या शेप-टीची पिसे.

Distribution: परिसरातील सर्वत्र, विशेषत: इमारतींजवळ

Habits: हवेत कीटक पकडणारी, इतर घारूळींच्या कळपात मिसळते.

Nesting: इमारतींखाली बाटलीसारखे मातीचे घरटे. ३-४ पांढरी अंडी. दोन्ही पालक १४-१६ दिवस उबवतात.

Credit: Macaulay Library © Cornell Lab of Ornithology ML133941481

30. तारधारूळी (*Hirundo smithii*)

Size: चिमणीएवढी

Status: सामान्य स्थानिक

Field characters: ठळक तारेसारखी लांब शेपटीची पिसे. चमकदार निळसरकाळी वर, पांढरी खाली.

Distribution: परिसरातील पाणवठे व मोकळ्या जागा

Habits: सुंदर उड्हाणपटू, तारांवर बसते. हवेतील कीटक खाते.

Nesting: पुलांखाली व इमारतींवर मातीचे वाटीसारखे घरटे. २-३ पांढरी अंडी. दोन्ही पालक १४-१६ दिवस उबवतात.

Credit: Macaulay Library © Cornell Lab of Ornithology ML133755601

31. लांबपुच्छी खंजीर (*Lanius schach*)

Size: बुलबुलापेक्षा मोठा

Status: सामान्य स्थानिक

Field characters: करडा-तपकिरी वरचा भाग, खालून पांढरा. डोळ्यातून काळी पट्टी. लांब टोकदार शेपटी.

Distribution: परिसरातील विरळ झाडी असलेले मोकळे भाग

Habits: ठळक जागी बसून शिकार करतो. शिकार काढ्यांवर टोचून ठेवतो. कीटक, सरडे व लहान पक्षी खातो.

Nesting: काटेरी झुडपात नीटनेटके घरटे बांधतो. ३-६ पांढरी, तपकिरी ठिपक्यांची अंडी. दोन्ही पालक १५-१६ दिवस उबवतात.

32. सोनेरी होला (*Oriolus oriolus*)

Size: मैनेपेक्षा मोठा

Status: सामान्य स्थानिक

Field characters: नर सोनेरी पिवळा, काळे पंख व शेपटी. मादी फिकट हिरवी.

Distribution: परिसरातील वृक्षराजीत

Habits: लाजाळू स्वभाव, वृक्षमुकुटात राहतो. गोड बासरीसारखा आवाज. फळे व कीटक खातो.

Nesting: झाडाच्या फांदीवर झोळीसारखे घरटे. २-४ पांढरी, तांबूस ठिपक्यांची अंडी. दोन्ही पालक १४-१६ दिवस उबवतात.

Credit: Macaulay Library © Cornell Lab of Ornithology ML258102271

Credit: Macaulay Library © Cornell Lab of Ornithology ML126548371

33. कृष्ण भारद्वाज (*Dicrurus macrocercus*)

Size: मैनेपेक्षा मोठा

Status: सामान्य स्थानिक

Field characters: चमकदार काळा पक्षी, काटेरी शेपटी. जाड वाकडी चोच.

Distribution: परिसरातील मोकळ्या झाडांच्या भागात

Habits: धाडसी व आक्रमक. इतर पक्ष्यांचा पाठलाग करतो. हवेत कीटक पकडण्यात तरबेज.

Nesting: मार्च ते जुलै प्रजनन. बाह्य फांदीवर वाटीसारखे घरटे. 3-5 गुलाबी-पांढरी, तांबूस ठिपक्यांची अंडी.

34. राखी भारद्वाज (*Dicrurus leucophaeus*)

Size: मैनेपेक्षा मोठा

Status: हिवाळी पाहुणा

Field characters: कृष्ण भारद्वाजासारखा पण एकूण करडा रंग. कमी काटेरी शेपटी.

Distribution: परिसरातील वृक्षराजीत हिवाळ्यात

Habits: कृष्ण भारद्वाजापेक्षा कमी आक्रमक. हवेत व पानांमधून कीटक पकडतो.

Nesting: परिसरात प्रजनन करत नाही; फक्त हिवाळी पाहुणा.

Credit: Macaulay Library © Cornell Lab of Ornithology ML133717951

Credit: Macaulay Library © Cornell Lab of Ornithology ML97324171

35. सामान्य मैना (*Acridotheres tristis*)

Size: मैना

Status: अतिसामान्य स्थानिक

Field characters: तपकिरी शरीर, काळे डोके, पिवळी चोच व पाय. उडताना पंखांवर पांढरे पट्टे दिसतात.

Distribution: परिसरातील सर्वत्र विपुल

Habits: धीट, जुळवून घेणारा पक्षी. जोडीने किंवा कळपात दिसतो. सर्व प्रकारचे अन्न खातो.

Nesting: झाडांच्या व इमारतींच्या पोकळीत घरटे. ४-६ निळसर-हिरवी अंडी. दोन्ही पालक १३-१५ दिवस उबवतात.

Credit: Macaulay Library © Cornell Lab of Ornithology ML126402031

36. वनमैना (*Acridotheres fuscus*)

Size: मैना

Status: सामान्य स्थानिक

Field characters: सामान्य मैनेसारखी पण अधिक करडी. चोचीजवळ पिसांची झुपके. नारिंगी-पिवळी चोच व पाय.

Distribution: परिसरातील वृक्षराजी व बागा, शहरी भागात कमी

Habits: नेहमी जोडीने किंवा छोट्या कळपात. सामान्य मैनेपेक्षा जास्त झाडावर राहते. कीटक व फळे खाते.

Nesting: मार्च ते जुलै प्रजनन. झाडांच्या पोकळीत घरटे. ४-५ फिकट निळी अंडी.

Credit: Macaulay Library © Cornell Lab of Ornithology ML133728841

37. ब्राह्मणी मैना (*Sturnia pagodarum*)

Size: मैना

Status: सामान्य स्थानिक

Field characters: विशिष्ट बदामी रंगाची मैना, काळी टोपी, करडे पंख व पांढरा तळभाग.

Distribution: परिसरातील वृक्षराजी व बागांमध्ये

Habits: जोडीने किंवा छोट्या कळपात दिसते. फळे, बेरी व कीटक खाते.

Nesting: एप्रिल ते जुलै प्रजनन. झाडांच्या व इमारतींच्या पोकळीत घरटे. 3-५ फिकट निळी अंडी.

Credit: Macaulay Library © Cornell Lab of Ornithology ML126371181

38. दयाळ (*Copsychus saularis*)

Size: बुलबुल

Status: सामान्य स्थानिक

Field characters: नर काळा-पांढरा ठळक रंगसंगती, मादी अधिक करडी. लांब शेपटी वर धरतो.

Distribution: परिसरातील वृक्षराजी व बागांमध्ये सर्वत्र

Habits: धीट व गोड आवाजी गायक. कीटक व बेरी खातो.

Nesting: मार्च ते जुलै प्रजनन. झाडांच्या व इमारतींच्या पोकळीत घरटे. ४-५ हिरवट-पांढरी, तपकिरी ठिपक्यांची अंडी.

Credit: Macaulay Library © Cornell Lab of Ornithology ML143852871

39. ठिपक्यांची फुलपाखरू (*Rhipidura albogularis*)

Size: चिमणीपेक्षा लहान

Status: सामान्य स्थानिक

Field characters: लहान काळा-पांढरा पक्षी, ठिपकेदार छाती, पांढरी भुवई व पंख्यासारखी शेपटी पसरून ठेवतो.

Distribution: परिसरातील दाट झाडी असलेले भाग

Habits: चपळ व कसरती, कीटक पकडताना शेपटी पसरतो. हवेत छोटी उड्हाणे करून कीटक पकडतो.

Nesting: मुख्यत: मार्च ते सप्टेंबर प्रजनन. झाडाच्या फांदीवर नीटनेटके वाटीसारखे घरटे. 2-3 क्रीम रंगाची, तांबूस ठिपक्यांची अंडी.

Credit: Macaulay Library © Cornell Lab of Ornithology ML126372681

40. काळ्या डोक्याचा चिंचगळाळ (*Saxicola caprata*)

Size: बुलबुलापेक्षा लहान

Status: सामान्य स्थानिक

Field characters: नर काळा, पांढरी कंबर व पंखांवर पट्टे; मादी तपकिरी, खालून फिकी.

Distribution: परिसरातील विरळ झुडपे असलेले मोकळे भाग

Habits: झुडपे व कुंपणांवर ठळकपणे बसतो. छोटी उड्हाणे करून कीटक पकडतो.

Nesting: मार्च ते ऑगस्ट प्रजनन. गवतात व झुडपात वाटीसारखे घरटे. 3-4 फिकट निळसर-हिरवी, तांबूस ठिपक्यांची अंडी.

Credit: Macaulay Library © Cornell Lab of Ornithology ML300203931

41. लाल-शेपटी बुलबुल (*Pycnonotus cafer*)

Size: बुलबुल

Status: अतिसामान्य स्थानिक

Field characters: गडद तपकिरी-काळा पक्षी, खवल्यांसारखी रचना, लाल मूळशेपटी व काळी शिखा विशिष्ट.

Distribution: परिसरातील सर्वत्र

Habits: सक्रिय व आवाजी. जोडीने किंवा लहान कळपात. फळे व कीटक खातो.

Nesting: वर्षभर प्रजनन, फेब्रुवारी ते मे शिखर. झुडपात वाटीसारखे घरटे. २-३ गुलाबी-पांढरी, तपकिरी ठिपक्यांची अंडी. दोन्ही पालक १४ दिवस उबवतात.

Credit: Macaulay Library © Cornell Lab of Ornithology ML311377551

42. लाल-कानांचा बुलबुल (*Pycnonotus jocosus*)

Size: बुलबुल

Status: सामान्य स्थानिक

Field characters: तपकिरी वरचा भाग, पांढरा खालचा भाग. लाल कानपट्टी व टोकदार काळी शिखा विशिष्ट.

Distribution: परिसरातील वृक्षराजी व बागांमध्ये

Habits: जीवंत पक्षी, गोड आवाजी. नेहमी जोडीने. फळे व कीटक खातो.

Nesting: झुडपात व लहान झाडांवर नीटनेटके वाटीसारखे घरटे. २-३ गुलाबी-पांढरी, तपकिरी ठिपक्यांची अंडी. दोन्ही पालक १२-१४ दिवस उबवतात.

Credit: Macaulay Library © Cornell Lab of Ornithology ML133742581

43. मोठा खडकचिमटा (*Turdoides malcolmii*)

Size: मैनेपेक्षा मोठा

Status: सामान्य स्थानिक

Field characters: करडा-तपकिरी पक्षी, फिकट रेघा. लांब टप्प्याटप्प्यांची शेपटी व वाकडी चोच.

Distribution: परिसरातील मोकळी झुडपे व बागा

Habits: गटाने राहतो, आवाजी. जमिनीवर पाने उलून कीटक व बेरी खातो.

Nesting: मार्च ते सप्टेंबर प्रजनन. काटेरी झुडपात अस्ताव्यस्त घरटे. 3-8 निळसर अंडी. गटातील सदस्य मदत करतात.

44. टिकेल निळा फुलपाखरू (*Muscicapa tickelliae*)

Credit: Unknown - Unknown location Macaulay Library © Cornell Lab of Ornithology ML133939821

Size: बुलबुलापेक्षा लहान

Status: सामान्य स्थानिक

Field characters: नर चमकदार निळा वरून, तांबूस खालून. मादी फिकट.

Distribution: परिसरातील दाट झाडीच्या भागात

Habits: सक्रिय पक्षी, बसल्या जागेवरून छोटी उड्हाणे करून कीटक पकडतो. गोड शिंटीसारखा आवाज.

Nesting: एप्रिल ते जुलै प्रजनन. झाडाच्या पोकळीत किंवा फटीत नीटनेटके वाटीसारखे घरटे. 3-4 फिकट अंडी, तपकिरी ठिपके.

Credit: Macaulay Library © Cornell Lab of Ornithology ML126403561

45. राखी वटवट्या (*Prinia socialis*)

Size: चिमणीपेक्षा लहान

Status: सामान्य स्थानिक

Field characters: राखाडी वरचा भाग, पांढरा खालचा भाग. लांब टप्प्याट-प्प्यांची शेपटी वर करून धरतो.

Distribution: परिसरातील बागा व झुडपांच्या भागात

Habits: सक्रिय पक्षी, वनस्पतीतून कर्कशा आवाज करत फिरतो.

Nesting: मुख्यत: जून ते सप्टेंबर प्रजनन. गवतात व झुडपात खोल वाटीसारखे घरटे. 3-५ विटकरी अंडी.

Credit: Macaulay Library © Cornell Lab of Ornithology ML150322831

46. जंगली वटवट्या (*Prinia sylvatica*)

Size: चिमणीपेक्षा लहान

Status: सामान्य स्थानिक

Field characters: करडा-तपकिरी वरचा भाग, फिकट खालचा भाग. राखी वटवट्यापेक्षा गडद.

Distribution: परिसरातील गवताळ व झुडपाळ भाग

Habits: लपून-छपून राहतो, मोठ्या आवाजाने ओळख करून देतो.

Nesting: जून ते सप्टेंबर प्रजनन. गवताच्या झुंबरात चेंडूसारखे घरटे. ३-५ हिरवट-पांढरी अंडी.

Credit: Macaulay Library © Cornell Lab of Ornithology ML126406831

47. शिंपी (*Orthotomus sutorius*)

Size: चिमणीपेक्षा बराच लहान

Status: सामान्य स्थानिक

Field characters: छोटा सुतार पक्षी, लांब उभी शेपटी. जैतुनी-हिरवा वरचा भाग, पांढरा खालचा भाग, तांबूस टाळू.

Distribution: परिसरातील बागा व दाट झुडपांच्या भागात

Habits: सक्रिय पक्षी, सतत वनस्पतीतून फिरत राहतो. मोठा 'टू-विट टू-विट' आवाज.

Nesting: मुख्यतः मे ते सप्टेंबर प्रजनन. जिवंत पानांना शिवून अद्भुत घरटे बनवतो. ३-५ तांबूस-पांढरी, ठिपक्यांची अंडी.

Credit: Macaulay Library © Cornell Lab of Ornithology ML256739411

48. लहान पांढऱ्या गळ्याची सुतार (*Sylvia curruca*)

Size: चिमणीपेक्षा लहान

Status: सामान्य हिवाळी पाहुणा

Field characters: छोटा सुतार पक्षी, करडा-तपकिरी वरचा भाग, पांढरा गळा व खालचा भाग. डोळ्यातून काळी पट्टी.

Distribution: परिसरातील झुडपे व झाडीत

Habits: सक्रिय पण लपून राहणारा. झुडपात कीटक शोधतो. खडखडणारा विशिष्ट आवाज.

Nesting: परिसरात प्रजनन करत नाही; फक्त हिवाळी पाहुणा.

Credit: Macaulay Library © Cornell Lab of Ornithology ML305880301

49. घरचिमणी (*Passer domesticus*)

Size: चिमणी

Status: अतिसामान्य स्थानिक

Field characters: नर करडा-तपकिरी, काळा गळपट्टा व तांबूस मान; मादी एकसमान तपकिरी.

Distribution: परिसरातील इमारती व मानवी वस्तीजवळ

Habits: कळपवासी, मुख्यतः धान्य व बिया खाते.

Nesting: जवळपास वर्षभर प्रजनन. इमारतींच्या पोकळीत घरटे. ४-६ पांढरी, तपकिरी ठिपक्यांची अंडी.

50. बया (*Ploceus philippinus*)

Size: चिमणी

Status: सामान्य स्थानिक

Field characters: प्रजननकाळात नर चमकदार पिवळा, तपकिरी पाठ; मादी चिमणीसारखी.

Distribution: परिसरातील गवताळ भाग व बोरूची झाडी

Habits: वसाहतीत राहतो. नर कलात्मक लोंबती घरटी बांधतो. गवताचे बी खातो.

Nesting: पावसाळ्यात प्रजनन. नर अनेक टोपीसारखी घरटी बांधतो. २-४ पांढरी अंडी.

Credit: Macaulay Library © Cornell Lab of Ornithology ML133720591

Credit: Macaulay Library © Cornell Lab of Ornithology ML126370921

51. शामा (*Copsychus fulicatus*)

Size: चिमणी

Status: सामान्य स्थानिक

Field characters: नर चमकदार काळा, पंखांवर पांढरे पट्टे. मादी तपकिरी. शेपटी नेहमी वर धरून असतो.

Distribution: परिसरातील मोकळे भाग व झुडपाळ प्रदेश

Habits: जमिनीवर सक्रिय, वारंवार शेपटी वर करतो. गोड आवाज व शिट्या वाजवतो.

Nesting: मार्च ते सप्टेंबर प्रजनन. भिंतीच्या भेगा व जमिनीत घरटे. 2-4 पांढरी, तपकिरी ठिपक्यांची अंडी.

52. गांधारी (*Zosterops palpebrosus*)

Size: चिमणीपेक्षा लहान

Status: सामान्य स्थानिक

Field characters: छोटा जैतुनी-हिरवा पक्षी, डोळ्याभोवती पांढरा कडा विशिष्ट. पिवळा गळा व शेपटीखालचा भाग.

Distribution: परिसरातील वृक्षराजी व बागांमध्ये

Habits: चपळ व कसरती. छोट्या कळपात पानांमध्ये फिरतो. कीटक व मधुरस खातो.

Nesting: मार्च ते सप्टेंबर प्रजनन. झाडाच्या फांदीवर नीटनेटके वाटीसारखे घरटे. 2-4 फिकट निळी अंडी.

Credit: Macaulay Library © Cornell Lab of Ornithology ML126366191

Credit: Macaulay Library © Cornell Lab of Ornithology ML97646291

53. टिपकेरी मुनिया (*Lonchura punctulata*)

Size: चिमणीपेक्षा लहान

Status: सामान्य स्थानिक

Field characters: लहान तपकिरी फिंच, छातीवर खवल्यांसारखी रचना. जाड छोटी चोच.

Distribution: परिसरातील गवताळ व झुडपाळ भाग

Habits: कळपाने राहते, गवताचे बी खाते. गोड चिवचिव आवाज.

Nesting: जुलै ते ऑक्टोबर प्रजनन. काटेरी झुडपात मोठे चेंडूसारखे घरटे. ४-६ पांढरी अंडी.

54. लांबशेपटी काक (*Dendrocitta vagabunda*)

Size: मैनेपेक्षा बराच मोठा

Status: सामान्य स्थानिक

Field characters: मोठा तांबूस व काळा पक्षी, लांब टप्प्याटप्प्यांची शेपटी. करडी मान व पांढऱ्या टोकांची शेपटी विशिष्ट.

Distribution: परिसरातील वृक्षराजीत

Habits: धीट व कुतूहली. लहान गटात दिसतो. फळे, कीटक व लहान प्राणी खातो.

Nesting: मार्च ते जुलै प्रजनन. झाडाच्या फांदीवर नीटनेटके वाटीसारखे घरटे. 3-5 हिरवट-पांढरी, तपकिरी ठिपक्यांची अंडी.

Credit: Macaulay Library © Cornell Lab of Ornithology ML126547471

Credit: Macaulay Library © Cornell Lab of Ornithology ML126364891

55. शहरी कावळा (*Corvus splendens*)

Size: कावळा

Status: अतिसामान्य स्थानिक

Field characters: करडा व काळा कावळा, विशिष्ट करड्या मानेचा पट्टा.

Distribution: परिसरातील सर्वत्र, विशेषत: मानवी वस्तीजवळ

Habits: धीट व बुद्धिमान. सर्व प्रकारचे अन्न खातो.

Nesting: मार्च ते जुलै प्रजनन. झाडांवर मंचासारखे घरटे. ४-५ फिकट निळसर-हिरवी, तपकिरी ठिपक्यांची अंडी.

Credit: Macaulay Library © Cornell Lab of Ornithology ML85864161

56. जंगली कावळा (*Corvus macrorhynchos*)

Size: कावळ्यापेक्षा मोठा

Status: सामान्य स्थानिक

Field characters: शहरी कावळ्यापेक्षा मोठा, संपूर्ण काळा, जाड चोच. एकांडा स्वभाव.

Distribution: परिसरातील वृक्षराजीत व आजूबाजूच्या भागात

Habits: शहरी कावळ्यापेक्षा सावध. एकटा किंवा जोडीने दिसतो. सर्व प्रकारचे अन्न खातो.

Nesting: मार्च ते जून प्रजनन. उंच झाडांवर मोठे मंचासारखे घरटे. 3-5 फिकट हिरवी, तपकिरी ठिपक्यांची अंडी.

Credit: Macaulay Library © Cornell Lab of Ornithology ML133939511

57. पिंगळा (*Athene brama*)

Size: मैनेपेक्षा मोठा

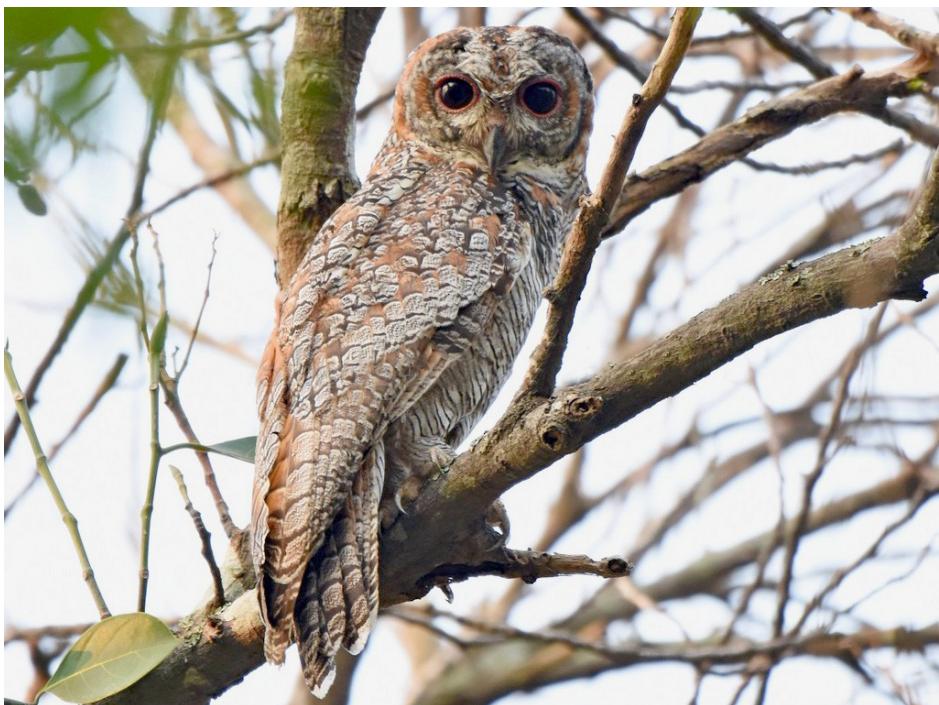
Status: सामान्य स्थानिक

Field characters: छोटा, जाडजूड घुबड, पांढरे ठिपके. मोठे पिवळे डोळे व पांढऱ्या भुवया त्याला गंभीर चेहरा देतात.

Distribution: परिसरातील वृक्षराजी व बागांमध्ये

Habits: पहाटे व संध्याकाळी सक्रिय. जागरूक असताना मान हलवतो. कीटक व लहान प्राणी खातो.

Nesting: फेब्रुवारी ते एप्रिल प्रजनन. झाडांच्या पोकळीत व जुन्या इमारतींमध्ये घरटे. 3-5 पांढरी अंडी. नर अन्न आणतो, मादी 28-30 दिवस अंडी उबवते.

Credit: Macaulay Library © Cornell Lab of Ornithology ML145988711

58. ठिपक्यांचा घुबड (*Strix ocellata*)

Size: कावळ्यापेक्षा मोठा

Status: दुर्मिळ स्थानिक

Field characters: मोठा घुबड, विशिष्ट ठिपकेदार तपकिरी पिसारा. गोल डोके, कान-शिखा नाहीत. काळे डोळे, पिवळट-हिरवी चोच.

Distribution: परिसरातील दाट वृक्षराजीच्या भागात

Habits: पूर्णपणे रात्रीचर. रात्री खोल आवाज करतो. उंदीर, पक्षी व मोठे कीटक खातो.

Nesting: डिसेंबर ते मार्च प्रजनन. झाडांच्या नैसर्गिक पोकळीत घरटे. 2-3 पांढरी अंडी. नर अन्न आणतो, मादी अंडी उबवते.

Credit: Macaulay Library © Cornell Lab of Ornithology ML133738511

59. धनेश (*Ocyceros birostris*)

Size: कावळा

Status: सामान्य स्थानिक

Field characters: मोठा करडा पक्षी, लांब शेपटी व टोपीसारखी वाढ चोचीवर. मादीची टोपी लहान.

Distribution: परिसरातील मोठी जुनी झाडे असलेल्या भागात

Habits: नेहमी जोडीने झाडावरून झाडावर जातो. मुख्यतः फळे, विशेषतः उंबर खातो.

Nesting: मार्च ते जून प्रजनन. मादी स्वतःला झाडाच्या पोकळीत कोंदून घेते, एक छोटी फट सोडते. नर तिला व पिलांना खाऊ घालतो. 2-४ पांढरी अंडी.

60. नीळकंठ (*Coracias benghalensis*)

Size: मैनेपेक्षा बराच मोठा

Status: सामान्य स्थानिक

Field characters: कावळ्याएवढा पक्षी, चमकदार निळे पंख व शेपटी. तप-किरी डोके व पाठ.

Distribution: परिसरातील विरळ झाडी असलेल्या मोकळ्या भागात

Habits: ठळक जागी बसून राहतो, हवेत नाट्यमय लोंबकळत झेप घेतो. मोठे कीटक व लहान सरडे खातो.

Nesting: मार्च ते जुलै प्रजनन. झाडांच्या पोकळीत घरटे. ३-५ पांढरी अंडी. दो-न्ही पालक १७-१९ दिवस उबवतात.

Credit: Macaulay Library © Cornell Lab of Ornithology ML126556251

Credit: Macaulay Library © Cornell Lab of Ornithology ML265163661

61. काळ्या डोक्याचा निलाई (*Coracina melanoptera*)

Size: मैनेपेक्षा मोठा

Status: सामान्य स्थानिक

Field characters: नर करडा, काळे डोके; मादी करडी, फिकट आडव्या रेघांसह.

Distribution: परिसरातील वृक्षराजी व बागांमध्ये

Habits: पद्धतशीरपणे पानांमध्ये कीटक शोधतो. इतर शिकारी पद्ध्यांच्या कळपात मिसळतो.

Nesting: एप्रिल ते जुलै प्रजनन. फांदीवर छोटे वाटीसारखे घरटे. २-३ करडी-हिरवट, तपकिरी ठिपक्यांची अंडी.

Credit: Macaulay Library © Cornell Lab of Ornithology ML133939181

62. छोटा मिनिवेट (*Pericrocotus cinnamomeus*)

Size: चिमणी

Status: सामान्य स्थानिक

Field characters: नर काळा व नारिंगी; मादी करडी व पिवळी. दोघांनाही लांब शेपटी.

Distribution: परिसरातील वृक्षराजीत सर्वत्र

Habits: सक्रिय, छोट्या कळपात वृक्षमुकुटात फिरते. गोड शिट्टीसारखा आवाज.

Nesting: मार्च ते जून प्रजनन. फांदीवर छोटे वाटीसारखे घरटे. 2-4 फिकट हिरवी, तपकिरी ठिपक्यांची अंडी.

Credit: Unknown - Unknown location Macaulay Library © Cornell Lab of Ornithology ML126373401

63. टिकेल फुलपक्षी (*Dicaeum erythrorhynchos*)

Size: चिमणीपेक्षा बराच लहान

Status: सामान्य स्थानिक

Field characters: अतिलहान पक्षी, करडा-तपकिरी वर, मळकट पांढरा खाली. छोटी शेपटी व वाकडी चोच.

Distribution: परिसरातील फुले व फळे असलेल्या झाडांवर

Habits: अत्यंत सक्रिय, फुलांमध्ये झापाझाप फिरतो. बेरी व मधुरस खातो.

Nesting: वर्षभर प्रजनन, मार्च ते मे शिखर. नाशपातीसारखे लटकते घरटे. २-३ पांढरी अंडी. दोन्ही पालक पिलांची काळजी घेतात.

64. राखी हलवा (*Motacilla cinerea*)

Size: चिमणी

Status: सामान्य हिवाळी पाहुणा

Field characters: बारीक पक्षी, लांब शेपटी, करडा वरचा भाग व पिवळा खालचा भाग. सतत शेपटी हलवत राहतो.

Distribution: परिसरातील पाणवठे व ओलसर भागात

Habits: सक्रिय शिकारी, धावत-चालत शेपटी हलवत राहतो. जमिनीवरून व हवेतून कीटक पकडतो.

Nesting: परिसरात प्रजनन करत नाही; फक्त हिवाळी पाहुणा.

Credit: Macaulay Library © Cornell Lab of Ornithology ML44950691

Credit: Macaulay Library © Cornell Lab of Ornithology ML44586821

65. पांढरा हलवा (*Motacilla alba*)

Size: चिमणी

Status: सामान्य हिवाळी पाहुणा

Field characters: काळा-पांढरा पक्षी, करडी पाठ, पांढरा चेहरा व खालचा भाग. सतत शेपटी हलवतो.

Distribution: परिसरातील मोकळ्या जागा, गवताळ भाग व पाणवळ्यांजवळ

Habits: सुंदर चालत जमिनीवर फिरतो, शेपटी हलवत राहतो. कीटक व लहान जीव खातो.

Nesting: परिसरात प्रजनन करत नाही; फक्त हिवाळी पाहुणा.

66. पांढऱ्या भुवयांचा हलवा (*Motacilla maderaspatensis*)

Credit: Unknown Unknown location Macaulay Library © Cornell Lab of Ornithology ML126385911

Size: चिमणीपेक्षा मोठा

Status: सामान्य स्थानिक

Field characters: मोठा काळा-पांढरा हलवा, ठळक पांढरी भुवई. लांब शेपटी सतत वर-खाली हलवतो.

Distribution: परिसरातील पाणवठे व मोकळ्या जागा

Habits: सक्रिय शिकारी, धावत-चालत शेपटी हलवत राहतो. नेहमी जोडीने दिसतो.

Nesting: मार्च ते सप्टेंबर प्रजनन. भिंतींच्या व कड्यांच्या भेगांमध्ये वाटीसारखे घरटे. 3-4 करडी-पांढरी, तपकिरी ठिपक्यांची अंडी.

Credit: Macaulay Library © Cornell Lab of Ornithology ML126386161

67. चांदी (*Aegithina tiphia*)

Size: चिमणीपेक्षा लहान

Status: सामान्य स्थानिक

Field characters: प्रजननकाळात नर चमकदार पिवळा व काळा; इतर वेळी व मादी हिरवट-पिवळी. पांढरे पंखपट्टे विशिष्ट.

Distribution: परिसरातील दाट वृक्षराजी असलेल्या भागात

Habits: सक्रिय पक्षी, सतत पानांमध्ये फिरत राहतो. गोड संगीतमय आवाज. मुख्यतः कीटक खातो.

Nesting: एप्रिल ते सप्टेंबर प्रजनन. फांदीत नीटनेटके वाटीसारखे घरटे. २-३ गुलाबी अंडी, तपकिरी ठिपके.

68. राखी चिमणी (*Parus cinereus*)

Credit: Macaulay Library © Cornell Lab of Ornithology ML133732751

Size: चिमणीपेक्षा लहान

Status: सामान्य स्थानिक

Field characters: छोटा करडा पक्षी, काळी टोपी व गळा, पांढरे गाल व खालचा भाग.

Distribution: परिसरातील वृक्षराजी व बागांमध्ये

Habits: सक्रिय व कसरती, कीटक पकडताना उलटा लटकतो. कीटक व विया खातो.

Nesting: मार्च ते जुलै प्रजनन. झाडांच्या पोकळीत घरटे. ४-६ पांढरी, लाल-तपकिरी ठिपक्यांची अंडी.

Credit: Macaulay Library © Cornell Lab of Ornithology ML126385421

69. जांभळा सूर्यपक्षी (*Cinnyris asiaticus*)

Size: चिमणीपेक्षा बराच लहान

Status: सामान्य स्थानिक

Field characters: प्रजननकाळात नर चमकदार जांभळा-काळा; इतर वेळी व मादी जैतुनी-तपकिरी वर, पिवळी खाली.

Distribution: परिसरातील फुलझाडे असलेल्या भागात

Habits: अत्यंत सक्रिय, फुलांसमोर तरंगतो. लांब वाकडी चोच मधुरसासाठी. लहान कीटकही पकडतो.

Nesting: मुख्यत: फेब्रुवारी ते मे प्रजनन. झोळीसारखे लटकते घरटे. २-३ हिरवट-पांढरी, तपकिरी ठिपक्यांची अंडी.

Credit: Macaulay Library © Cornell Lab of Ornithology ML126401131

70. जांभळी-कंबर सूर्यपक्षी (*Leptocoma zeylonica*)

Size: चिमणीपेक्षा बराच लहान

Status: सामान्य स्थानिक

Field characters: नराचा वरचा भाग चमकदार जांभळा-निळा, पोट पिवळे. मादी जैतुनी वर, पिवळी खाली.

Distribution: परिसरातील बागा व फुलझाडे असलेल्या भागात

Habits: जांभळ्या सूर्यपक्ष्यासारखाच सक्रिय, फुलांसमोर तरंगतो. मधुरस व लहान कीटक खातो.

Nesting: वर्षभर प्रजनन. प्रवेशद्वारासह झोळीसारखे घरटे. २ हिरवट-पांढरी, तपकिरी ठिपक्यांची अंडी.

अनुक्रमणिका

सूची

प्राणी

<i>Accipiter badius</i>	9
<i>Acridotheres fuscus</i>	41
<i>Acridotheres tristis</i>	40
<i>Aegithina tiphia</i>	72
<i>Alcedo atthis</i>	29
<i>Amaurornis phoenicurus</i>	10
<i>Apus affinis</i>	26
<i>Ardeola grayii</i>	11
<i>Athene brama</i>	62
<i>Bubulcus ibis</i>	13
<i>Cacomantis passerinus</i>	20
<i>Centropus sinensis</i>	22
<i>Cinnyris asiaticus</i>	74
<i>Columba livia</i>	15
<i>Copsychus fulicatus</i>	56
<i>Copsychus saularis</i>	43
<i>Coracias benghalensis</i>	65
<i>Coracina melanoptera</i>	66
<i>Corvus macrorhynchos</i>	61
<i>Corvus splendens</i>	60
<i>Cypsiurus balasiensis</i>	27
<i>Dendrocitta vagabunda</i>	59
<i>Dicaeum erythrorhynchos</i>	68

<i>Dicrurus leucophaeus</i>	39
<i>Dicrurus macrocercus</i>	38
<i>Egretta garzetta</i>	14
<i>Eudynamys scolopacea</i>	19
<i>Falco peregrinus</i>	8
<i>Halcyon smyrnensis</i>	28
<i>Hierococcyx varius</i>	21
<i>Hirundo concolor</i>	32
<i>Hirundo daurica</i>	34
<i>Hirundo rustica</i>	33
<i>Hirundo smithii</i>	35
<i>Lanius schach</i>	36
<i>Leptocoma zeylonica</i>	75
<i>Lonchura punctulata</i>	58
<i>Megalaima haemacephala</i>	31
<i>Merops orientalis</i>	30
<i>Milvus migrans</i>	6
<i>Motacilla alba</i>	70
<i>Motacilla cinerea</i>	69
<i>Motacilla maderaspatensis</i>	71
<i>Muscicapa tickelliae</i>	49
<i>Nycticorax nycticorax</i>	12
<i>Ocyceros birostris</i>	64
<i>Oriolus oriolus</i>	37
<i>Orthotomus sutorius</i>	52
<i>Parus cinereus</i>	73
<i>Passer domesticus</i>	54
<i>Pericrocotus cinnamomeus</i>	67
<i>Ploceus philippinus</i>	55
<i>Prinia socialis</i>	50
<i>Prinia sylvatica</i>	51
<i>Pseudibis papillosa</i>	7
<i>Psittacula cyanocephala</i>	25
<i>Psittacula eupatria</i>	24

<i>Psittacula krameri</i>	23
<i>Pycnonotus cafer</i>	46
<i>Pycnonotus jocosus</i>	47
<i>Rhipidura albogularis</i>	44
<i>Saxicola caprata</i>	45
<i>Streptopelia chinensis</i>	16
<i>Streptopelia senegalensis</i>	17
<i>Strix ocellata</i>	63
<i>Sturnia pagodarum</i>	42
<i>Sylvia curruca</i>	53
<i>Turdoides malcolmi</i>	48
<i>Vanellus indicus</i>	18
<i>Zosterops palpebrosus</i>	57

□

करडा कोकीळ	20
काळी घार	6
काळ्या डोक्याचा चिंचगळाळ	45
काळ्या डोक्याचा निलाई	66
कृष्ण भारद्वाज	38
कोकिळा	19
खंड्या	28
खडी घारूळी	32
गवती बगळा	13
गांधारी	57
घरचा घारांडी	26
घरचिमणी	54
चांदी	72
चातक	21
छोटा पारवा	17
छोटा मिनिवेट	67
जंगली कावळा	61
जंगली वटवट्या	51
जांभळा डोका पोपट	25

जांभळा सूर्यपक्षी	74
जांभळी-कंबर सूर्यपक्षी	75
टिकेल निळा फुलपाखरु	49
टिकेल फुलपक्षी	68
टिपकेरी मुनिया	58
ठिपक्यांचा घुबड	63
ठिपक्यांचा पारवा	16
ठिपक्यांची फुलपाखरु	44
तांबट	31
तांबट घारूळी	34
ताडमाळ घारांडी	27
तारघारूळी	35
दयाळ	43
धनेश	64
नीळकंठ	29, 65
पांढरा हलवा	70
पांढऱ्या भुवयांचा हलवा	71
पाणकोंबडी	10
पारवा	15
पिंगळा	62
पेडगी पोपट	24
बया	55
ब्राह्मणी मैना	42
भारद्वाज	22
मोठा खडकचिमटा	48
राखी चिमणी	73
राखी भारद्वाज	39
राखी वटवट्या	50
राखी हलवा	69
राजपोपट	23
राणी बगळा	11
रात्रीचा बगळा	12

रामकंक	7
लगार	8
लहान पांढऱ्या गळ्याची सुतार	53
लहान बगळा	14
लांबपुऱ्यी खंजीर	36
लांबशेपटी काक	59
लाल टिकली टिटवी	18
लाल-कानांचा बुलबुल	47
लाल-शेपटी बुलबुल	46
वनमैना	41
शहरी कावळा	60
शामा	56
शिंपी	52
शिक्रा	9
सामान्य मैना	40
सोनेरी होला	37
हरवा पोपई	30
होलोखेल घारुळी	33